

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора, Колодія Анатолія Миколайовича на дисертаційне дослідження Макаренко Лариси Олександрівни «Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури» представленого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми пояснюється тим, що правова культура є чи найважливішим елементом правової системи будь-якого суспільства. Певно, що розуміючи це у дисертаційному дослідження, яке рецензується, фактично вивчається взаємодія та взаємоплив двох найбільш дієвих та взаємообумовлених правових явищ, які визначають зміст та сутність правової культури загалом, а саме, теоретико-методологічних аспектів пізнання правової культури та теоретико-методологічних аспектів формування правової культури.

Актуалізація проблеми відбувається також тому, що, уже традиційно, в Україні спостерігається відверто низький рівень правової свідомості та культури та досить істотний вплив на суспільні відносини правового ніглізму, фетишизму, ідеалізму, релятивізму, суб'єктивізму та інфантилізму. Разом з тим, в сучасній вітчизняній юридичній науці фактично відсутні цілісні, системні, теоретико-правові дослідження присвячені загальному розумінню, носіям, змісту, способам формування правової культури, з точки зору сучасного праворозуміння. Окрім цього, безперечно, що є актуальною проблема підвищення рівня, запровадження нового типу правової культури, як необхідної передумови формування вітчизняного громадянського суспільства та правової держави. Саме тому якісна та послідовна розробка цих питань сприймається як своєчасна та необхідна.

Згадане наукове дослідження, виконане відповідно до загальнодержавних програм та планів. Воно ґрунтуються на планових науково-дослідних темах Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Мета і завдання дослідження сформульовані таким чином щоб найбільш повно вивчити та надати практичні рекомендації для підвищення правової культури різноманітних суб'єктів національної правової системи, як засобу формування громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Наукова новизна роботи в самому загальному вигляді полягає в тому, що дисертант здійснив цілісний, комплексний та системний теоретико-правовий аналіз процесу пізнання та формування правової культури. Більш конкретно до основних положень роботи, які відрізняються науковою новизною, прогностичністю та перспективністю можна віднести:

- узагальнення існуючих у юридичній науці визначень правової культури (с. 26 - 29);

- дослідження співвідношення правової культури із іншими правовими категоріями, а саме: правою реальністю, правовим життям, правовим середовищем, правовим простором (с. 29 - 39);

- висновок, що «Феномен культури являє собою об'єктивну даність, у якій органічно поєднуються матеріальне та ідеальне. Отже, культура виступає одночасно як суб'єкт – така, що пізнає і практично діє суспільна людина, і як об'єкт – зовнішній світ, створений людиною» (с. 48);

- виокремлення низки різноаспектних підходів у дослідженні культури і правової культури, зокрема: філософського, соціологічного, аксіологічного, антропологічного, культурологічного, діяльнісного, цивілізаційного, системного, структурно-функціонального, суб'єктивного, комплексного (с. 72 - 79);

- визначення відповідно до якого «... культура – це система створених людською діяльністю матеріальних і духовних цінностей, що являє собою суспільну форму (спосіб) здійснення прогресивного розвитку людини, людства й умов їхнього існування та життєдіяльності» (с. 91);

- висновок, що «... створення «подвійної» теорії суб'єктів права – окремо для приватноправової сфери й окремо для публічно-правової – не виключає потреби у створенні об'єднуючої їх теорії суб'єкта права...» (с. 107);

- авторське узагальнення згідно якого «... поняття «цінності у праві» вживається як загальне, щодо якого видовими є самостійні поняття «правові цінності», «цінність права» й «оцінки в галузі права» (с. 170);
- визначення за яким «... правова свідомість – це усвідомлення суб'єктом сфери права, що виступає як відповідні відчуття, знання та оцінки явищ і процесів вказаної сфери» (с. 239);
- висновок «... про існування сутнісного зв'язку права з державою, а через неї – з такими категоріями, як «суспільство», «народ», «нація», а також про те, що найважливіша правова категорія «суб'єкт права» в сучасному суспільстві не існує поза певним правопорядком, поза межами певної централізованої системи суспільних відносин, яку організує держава, тобто поза державною організацією суспільства (народу, нації)» (с. 314 - 315).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що автору вдалось отримати вагомі результати узагальнення матеріалу, що раніше не був предметом наукового аналізу, які мають значення для подальших наукових досліджень. Враховуючи це слід зробити висновок, що результати дослідження слугують поглибленню доктринального розуміння складних соціальних, правових понять та категорій.

Практичне значення дисертації вбачається передусім у тому, що окремі положення і висновки роботи можна використати для подальшої розробки конкретних практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу формування правої держави і громадянського суспільства, підвищення ефективності існування вітчизняної системи органів держави та місцевого самоврядування. Крім того, положення роботи можуть бути використані у науково-дослідній сфері, правотворчій, правореалізаційній, правовиховній, правозахисній діяльності, навчальному процесі.

Висновки та положення роботи пройшли відповідну апробацію. Зокрема, матеріали дисертації обговорювались та отримали схвалення на різного рівня зібрannях науковців – засіданнях відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 32-ох міжнародних і

всеукраїнських конференціях, круглих столах, інших наукових форумах. Основні положення роботи з достатньою повнотою викладені в одній індивідуальній монографії, п'яти підрозділах у колективних монографіях, 23 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, з яких 5 – включені до міжнародних наукометричних баз даних та 3 статтях у наукових періодичних виданнях іноземних держав.

Обґрунтованість висновків та рекомендацій базується на тому, що автор свою позицію будує на результатах коректно проведених узагальнень значного за обсягом та достатнього за інформативністю теоретичного матеріалу. Не викликає сумнівів і методологічна основа роботи, яку складають знання із різних галузей науки, сучасні методологічні підходи та принципи, різноманітні методи дослідження, а саме: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий, юридико-догматичний, лінгвістичний та інші (с. 8). Сказане свідчить на користь достатньої обґрунтованості висновків та рекомендацій автора.

Загалом дисертаційне дослідження по обраній темі Макаренко Л.О. здійснила на передовій методологічній основі, достатніх даних теорії держави та права, на базі глибокого аналізу історичних джерел і аргументованої полеміки. Дисертація написана зрозумілою мовою і, безсумнівно, викличе інтерес як вчених, так і практичних працівників.

Однак, як і кожна робота, дисертація Макаренко Л.О. містить деякі положення, які потребують певних уточнень чи більш детального розгляду.

1. Здається не довершеним та одностороннім авторське визначення правової культури у відповідності до якого «... правова культура – це система створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, що функціонує як форма (спосіб) здійснення прогресивного правового розвитку людини, людства та суспільних умов їхньої життєдіяльності» (с. 94). Адже застосовуючи буквальне тлумачення цього визначення, зразу ж кидається у вічі те, що, по-перше, автор розуміє під правовою культурою тільки систему створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, але не варто забувати, що

правова культура може бути й індивідуальною, тобто притаманною тій людині, яка духовних цінностей не створювала і їх усвідомлено та цілеспрямовано не сприймала, по-друге, здається, що об'єктами правової культури можуть бути не тільки духовні цінності, але й матеріальні правові надбання (юридичні установи минулого, першоджерельні тексти нормативно-правових, прецедентних, звичаєвих актів і т.д.). До речі, матеріальність зазначається у загальному визначенні культури (с. 91), і, по-третє, не усі правові цінності мають забезпечувати прогресивний розвиток людини, людства на суспільних умовах їх життя. Вони можуть бути відображенням певного етапу, надбань, досягнень у розвитку права минулих часів і у зв'язку із цим визнаватися ретроспективними правовими цінностями.

Виходячи з цього, напевно, що було б більш правильним розуміти під правовою культурою високий рівень знань про право, розуміння його значущості для життя суспільства, держави, окремих осіб та їх колективів та погодженості власної поведінки із знаннями про право та розумінням його соціальної цінності. З цих позицій можна погодитися, що правова культура – це пам'ять про минуле, розуміння його цінності, на даний час та сприйняття права, як засобу подальшого прогресивного розвитку.

2. Посиленої аргументації вимагає висновок Макаренко Л.О. відповідно до якого «... правовий статус людини – це початковий, статичний момент правосуб'єктності, що передбачає відповідну активність суб'єкта у сфері права, завдяки якій остання наповнюється атрибутами правової культури, «оживає» та функціонує як правова система певного суспільства» (с. 134 – 135).

Адже визнаючи, що у сучасній юридичній науці не існує єдності у поглядах на визначення та структуру правового статусу людини усе ж хотілося б нагадати, що, по-перше, статус – це правове становище (положення) осіб або організацій, установ, інших інституцій у суспільстві та державі і від цього треба відштовхуватись конструюючи модель правового статусу людини, держави, Українського народу і т.д., по-друге, до структури правового статусу особи традиційно відносять такі складові: 1) правові норми, які визначають статус

(норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); 2) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; 3) правосуб'єктність; 4) правові принципи; 5) громадянство; 6) гарантії прав і свобод; 7) юридичну відповідальність; 8) правовідносини загального (статусного) типу і це також треба враховувати стверджуючи, що правовий статус людини – це початковий, статичний момент правосуб'єктності. До речі, Макаренко Л.О. також зазначає це у другому висновку до розділу другого (с. 152).

3. Вимагає пояснення, під час прилюдного захисту, висновок Макаренко Л.О., що «На нашу думку, правосвідомість не можна включати безпосередньо в структуру правої культури та її поняття, оскільки вона є властивістю психіки суб'єкта відбивати у відчуттях, уявленнях та думках об'єктивно існуючу правову дійсність і правову культуру як приналежність цієї дійсності. Як така правосвідомість не належить об'єктивній дійсності, а є атрибутом самого суб'єкта, в діяннях якого (правомірних або протиправних) вона себе виявляє як дійсна правосвідомість» (с. 255).

Адже з приводу цього висновку виникає очевидне та логічне запитання. Як можна уявити собі правову культуру без відображення у її структурі об'єктивно існуючої правої дійсності і стану самої правої культури, тобто без включення у правову культуру правосвідомості? І, до того ж, певно, що не можна визнавати тільки індивідуальну (персоніфіковану) правосвідомість. На рівні колективу, соціального прошарку, суспільства вона об'єктивується, тобто стає видовою, а на рівні регіонів, типів правових систем - типологічною правосвідомістю.

Виказані побажання носять рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертації, що розглядається, як істотне досягнення в дослідженні складної проблеми юридичної науки та практики. Ця робота є монографічною науковою працею, в якій поставлені та оригінально вирішені ряд складних теоретичних і практичних питань, що мають суттєве значення для української теорії держави та права, національного законодавства.

Враховуючи усе вищевикладене можна сформулювати загальний

висновок сутність якого у твердженні, що представлене на захист дисертаційне дослідження Макаренко Л.О. є закінченою, науково-дослідною роботою, в якій вирішена комплексна наукова теорія, що стосується теоретико-методологічних аспектів пізнання та формування правової культури. У роботі відображені нові науково-обґрунтовані результати, які в своїй сукупності є істотними для розвитку науки теорії держави та права і мають практичне значення у правотворчій, правореалізаційній та правоохоронній практиці.

Дисертантка володіє глибокими теоретичними знаннями, має багатий науковий і практичний досвід розгляду питань, що стали предметом її дослідження, вміє їх аналізувати і критично оцінювати. Макаренко Л.О. виявила знання концептуальних положень теорії держави та права, філософії права, конституційного та інших галузей права, а також безумовну здібність до самостійного здійснення й завершення концептуальних науково-дослідних робіт на високому науково-теоретичному і методологічному рівні, вміння вести тактовну і результативну полеміку, наполегливість у досягненні мети.

Отже, дисертація Макаренко Лариси Олександровни на тему: «Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури», за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими якісними та формальними ознаками відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами) від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правих учень.

Офіційний опонент:

директор навчально-наукового інституту «Юридичний інститут

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана», доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

Заслужений юрист України

А.М. Колодій

*Підпись колодія А.М.
Засл. юр. чл. НАПрН України*

14.11.2013